

Centre d'estudis **colombins**

ESCUT D'ARMES
DE CRISTÒFOR COLOM

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral (Palau Dalmases) - 08003 BARCELONA
Tel. (93) 319 80 50 - Fax: (93) 310 69 00

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins
ANY I / Núm. 3 / 3r. trimestre 1991 / Preu: 150 Pts. - 9 FF.

3

BUTLLETÍ DEL CENTRE D'ESTUDIS COLOMBINS

ANY 1 / Núm. 3 / Tercer trimestre de 1991

Director: Joaquim Arenas i Sampera
Redactor en cap: Eduard Tell i Nohet
Editor: Òmnium Cultural
Secretari de redacció: Jordi Gàlvez i Pasqual

Imprimeix: CopiArt, S.A. - Villarroel 81 - 08011 Barcelona
Dipòsit Legal: B-16689/91

Sumari

Editorial:	2
Vida del Centre:	3-4
Tribuna:	
- L'heràldica colombina per Enric Mitjana de las Doblas,	5-6
Articles:	
- L'estrangeria de Cristòfor Colom per Josep M. Castellnou	7-12
- La complicitat dels reis Catòlics en l'ocultació de l'origen de Colom per Onofre Vaquer i Benasar	12
Opinió:	
- La llengua de Colom per Nito Verdera	13
Notes:	
- "Angla", un catalanisme de Colom incorporat al castellà per Caius Parellada	14
Efemèrides:	14
Bibliografia:	
- Francesc Ligorred: Paraulas de les Llengües d'Amèrica per Eduard Tell	15

NOTA

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre i quan s'hi faci constar la procedència. Agrairíem que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Editorial

Quan hom es proposa fer realitat un projecte en el món de la cultura no és pas l'arrencada el moment més difícil, malgrat les dificultats que presenta tot projecte nou.

Les dificultats sorgeixen en el manteniment i la perseverança de l'esperit de l'obra començada.

Sortosament, i gràcies a la voluntat i col·laboració dels membres de la Junta del Centre i de molts dels socis i simpatitzants, la nau que va salpar a l'empara d'Òmnium Cultural fa més de tres anys, no sols s'ha consolidat en la línia proposada, sinó que porta una trajectòria activa que la conformen la relació mútua dels associats propiciada pel Butlletí i la celebració de tertúlies mensuals, la tasca de tots plegats en la recerca dels estudis sobre Colom i el món català, la incorporació constant de nous socis i l'inestimable suport que ens aporta Òmnium Cultural.

Tots plegats ens hem de felicitar pel punt i moment en què ens trobem, no es tracta d'adormir-nos en els llaurers ans, a l'inversa, de maldar en els objectius d'estudi i d'investigació, de propagació de l'existència del nostre Centre i aportar-hi nous associats.

És en aquest sentit que voldríem fer una crida específica als nostres associats i simpatitzants i tots aquells que interessats per l'espai de la història que motiva l'existència del Centre n'han esdevingut estudiosos interessats. Cal fer reconèixer la nostra tasca científica al món universitari. S'imposa que els estudiants dels darrers cursos de les facultats d'història de les universitats catalanes elaborin treballs sobre el tema, que se'n facin tesines de llicenciatura o tesis doctorals.

Aquesta penetració de caire universitari només serà possible amb el suport de tots, però molt especialment amb el d'aquells que tenen relació amb aquest àmbit.

El president

L'escut d'armes reproduït a la portada és el que utilitzà el Descubridor i Almirall de les Índies a partir del 28 de maig de 1493 en què, a Barcelona, els Reis Catòlics «... le dieron las mismas armas reales de Castilla y León, mezcladas y repartidas con otras que assimesmo le conçedieron de nuevo; aprobando é confirmando de su auctoridad real las otras armas antiguas de su linaje» (Oviedo). Aquestes darreres armes eren les que havien d'anar en el darrer quarter, però Colom les relegà a la barba o punta per tal d'afegir de "motu proprio" en el seu escut les cinc àncores d'or en camp d'atzur, pròpies dels almiralls de Castella.

(Eduard Tell)

Vida del Centre

Conferència d'Antonio Rumeu de Armas a Tarragona sobre «*Los catalanes en el descubrimiento de América*»

L'antic president de la Reial Acadèmia de la Història, Dr. Antonio Rumeu de Armas, invitat per l'ajuntament de Tarragona a iniciativa dels Tertulians del Casino, dictà el 24 de setembre al saló d'actes de l'antiga seu de l'ajuntament, una lliçó magistral sobre la participació catalana en el descobriment d'Amèrica, conferència a la qual assistí una nodrida representació de membres del Centre.

L'orador recordà per començar que el cronista López de Gomara escrigué que la descoberta d'Amèrica fou l'empresa més important després del naixement del Crist i tot seguit afegí que Catalunya fou pionera en l'exploració de l'Atlàntic, que portà a la descoberta del Nou món. A continuació reproduïm els principals passatges d'aquesta conferència:

«A partir del final del segle XI, amb les creudes, Europa descobreix i queda enlluernada per l'Orient. El comerç d'Orient serà el mòbil dels descobriments geogràfics. En efecte, quan els turcs ocupen Sant Joan d'Acre, l'any 1281, tallant així la ruta terrestre del comerç amb Orient, els catalans que navegaven als ports de la Mediterrània oriental a la recerca d'ivori, brocats, velluts i catifes procedents de Catai (Xina) i Cipango (Japó) cerquen una via marítima alternativa donant naixença a les primeres navegacions atlàntiques en les quals Catalunya jugarà un paper importantíssim.

«En el segle XIII es produïren uns canvis fonamentals en l'art de navegar que permeteren, gràcies a l'ús de la brúixola, l'astrolabi i el timó passar de la navegació de cabotatge, que no permetia allunyar-se de la costa, a la d'altura.

«El dia de Sant Llorenç de 1346 partí pel Riu d'or, que era el nom que aleshores se li donava al Senegal —d'on procedia or en pols africà—, el pilot català Jaume Ferrer, segons consta en dues de les més belles cartes mallorquines de navegar, l'escola de cartografia més important d'Europa: l'Atlas Català d'Abraham Cresques i el portolà català de Macià de Viladestes de 1413.»

El conferenciant digué que «Jaume Ferrer fou el pioner de Colom i que arribà on els portuguesos no arribarien fins un segle després». «Per Catalunya —afegí— és un honor i una glòria que la costa de l'Occident africà fos visitada per pilots i mariners catalans a la primera meitat del segle XIII».

«L'empresa dels catalans i mallorquins a les Canàries causà admiració: mentre uns mariners intrèpids comercjaven i piratejaven les costes

canàries, d'altres, a Tortosa i a Barcelona, organitzaven cofradies que es dedicaven a adquirir esclaus guanxes per aprendre llur llengua, convertir-los i utilitzar-los en la tasca evangelitzadora, fins al punt que a Telde hi hagué un bisbat creat el segle XIV per Clement VI del qual coneixem quatre bisbes⁽¹⁾ sostingut per mallorquins i catalans.» «Catalunya —repetí l'orador— fou pionera en la navegació i l'exploració de l'Atlàntic.»

Colom a Barcelona

«Colom degué arribar a Barcelona, on els reis sojornaven des de 1492, la segona quinzena o, a tot estirar, dintre dels deus darrers dies d'abril de 1492. A Catalunya ha sorprès molt el fet que no hi hagi cap notícia oficial de l'arribada de Colom a Barcelona. La raó d'aquest silenci la trobem en el fet que l'acte de rebuda tingué un caràcter estrictament cortesà. Colom fou rebut per la cort, no pas pel poble. El poble no se n'adonà perquè tampoc no tenia perquè adonar-se'n. On eren les taques, les porcellanes, les espècies? La transcendència de la descoberta vingué després.

«Aleshores, els reis li demanen a Colom si té un escut i ell diu que sí i li deixen posar les seves armes a l'escut que els reis li atorguen.»

Segon viatge

«Sobre els preparatius del segon viatge hi ha més de cent documents, alguns d'ells d'una importància capital que no s'ha sabut valorar fins ara. Per adonar-se de la importància d'aquesta expedició que es decidí i es concebí a Barcelona, però que sortí de Sevilla, cal saber que, si en la primera expedició anaven dues caravel·les i una nau i una tripulació de 80 homes, en la segona participaren 17 naus i 1.500 homes de tota condició i qualitat: artesans, pagesos, cavallers, missioners, etc. Era una mostra completa de la societat medieval peninsular d'aleshores. Colom portà en aquest segon viatge una veritable "Arca de Noè" en la qual hi havia moltes espècies animals (entre 40 i 50 cavalls, porcs, gallines, etc.) i vegetals, ja que ara es tractava de conquerir i colonitzar.

Bernat Boïl, Pere Margarit i Miquel Ballester

«A Barcelona, Colom cercà entre els seus col·laboradors tres catalans de la més alta qualitat i estirp:

Pel govern espiritual escollí un home que està esperant una biografia definitiva, Fra Bernat Boïl, monjo de Montserrat. Ferran, que tenia una confiança absoluta en Boïl, obtingué una butlla d'Alexandre VI amb la qual el nomenava vicari apostòlic de l'expedició.

Com a capità comandant de la tropa, Colom

escollí Pere Margarit, un il·lustre cavaller gironí que havia lluitat com a capità a la guerra de Granada i que era cosí del cardenal Joan Margarit.

El tercer català de la confiança de Colom era Miquel Ballester, tarragoní com Bernat Boïl –fet aquest sobre el qual no hi ha cap dubte perquè ho diuen els documents de l'època i ho diu el propi Las Casas–, que hi anà com a capità.

«Quan Colom anà a explorar Cuba, deixà a Isabela un consell presidit pel seu germà Bartomeu, del qual formaven part Bernat Boïl i Pere Margarit.»

El Dr. Antonio Rumeu de Armas conclogué el seu brillant parlament dient que «Catalunya tingué un paper sobresortint i destacat en la descoberta i colonització d'Amèrica i té mèrits més que sobrats pre a reclamar un lloc preeminent en l'empresa americana».

(1) A. Rumeu de Armas: *El obispado de Telde*.

II Tertúlia Colombina: L'escut d'armes de C. Colom

El 26 de setembre tingué lloc la II Tertúlia Colombina a càrrec del nostre soci i amic Antoni Poyo i Crixenti, heraldista de Vilafranca del Penedès, el qual dissertà sobre: *L'escut d'armes de Cristòfor Colom*.

El 16 de març de 1557, l'emperador Carles creà el ducat de la Vega de la Concepció a l'illa de Santo Domingo en benefici del nét de Cristòfor Colom, Luis Colón, amb les següents armes: *En camper d'or, una banda d'atzur, el cap de gules* (vermell). Aquestes armes corresponen a les que els Reis Catòlics reconeixeren a Colom com a pròpies del seu llinatge, segons Julio Atienza en el seu *Nobiliario español* (Aguilar, Madrid, 1954, p. 316). Cristòfor Colom, abans del descobriment, ja comptava amb unes armes que denoten una procedència, si no noble almenys superior a la d'un plebeu com ho era el Cristoforo Colombo de Gènova.

Aquests privilegis nobiliaris, hereditaris de pares a fills, foren confirmats al descobridor pels Reis Catòlics al palau burgalès dels conestables de Castella (Casa del *Cordón*) l'any 1494, en retornar Colom del seu segon viatge.

Arribats aquí sorgeixen alguns problemes: 1) Per què no apareix en aquest escut el colom, emblema parlant propi dels altres llinatges Colom? 2) Per què les armes del descobridor no les registren els vells armoriais? 3) Es tracta, potser, d'armes disminuïdes? 4) S'ha produït un canvi d'esmalts, senyals o peces, per raons fins ara desconegudes? L'escut heràldic del descobridor planteja, doncs, una incògnita més entre les moltes que envolten els orígens del nostre personatge.

Segons A. Poyo i Creixenti, «els dos primers quarts de l'escut que li concediren els reis l'any

1493 a Barcelona representen l'expedició pròpiament castellana, concessió explícita dels monarques en què el castell i el lleó ocupen el lloc principal gràcies a les traces i moltes diplomàtiques d'Isabel de Castella, que havia pactat capítols matrimonials amb Ferran d'Antequera que li concedien primacia davant les armes del futur rei de la Confederació catalano-aragonesa, sobre la base que Isabel de Castella era el cap de la seva nissaga, mentre Ferran solament era membre de la segona línia de la seva, fill del segon matrimoni de Joan II amb Na Joana Enríquez.

Per N'Antoni Poyo, tampoc no ofereix cap mena de dubte el simbolisme del tercer camper de l'escut atorgat a Colom pels reis Catòlics que, segons el cronista castellà Gonzalo Fernández de Oviedo a la seva *Historia general de las Indias* (Real Academia de la Historia, Madrid, 1851), contemporani de Colom i heraldista competent –autor d'un *Tractado general de todas las armas e diferencias dellas e de los escudos* (1550-51) i d'un *Libro de linajes e armas*– representa: «una mar en memoria del grande mar Océano: las aguas al natural azules y blancas, é puesta la Tierra-Firme de las Indias, que tome quasi la circunferencia desde quarto (...) de manera que las puntas desta tierra grande muestren ocupar la partes del mediodía é tramontana. Y la parte inferior, que significa el occidente, sea de tierra continuada, que vaya desde la una junta a la otra desta tierra; y entre aquestas puntas lleno el mar de muchas islas grandes e pequeñas de diversas formas; porque esta figura, segund está blasonada en este quarto, es la manera que se pueden significar estas Indias» (Llibre II, Cap. VII).

IV Jornades d'Història a Cervera: «Catalunya i Amèrica»

Els dies 27 i 28 de setembre tingueren lloc a Cervera (La Segarra) les IV Jornades d'Estudis d'Història organitzats pel Centre Associat de Cervera de la *Universidad Nacional de Educación a Distancia* (UNED), sota el lema Catalunya i Amèrica, jornades dirigides pel nostre amic i consoci Sr. Josep M. Llobet. Malgrat que totes les ponències i la majoria de les comunicacions tractaren d'història contemporània, n'hi hagué tres que abordaren directament el tema colomí: una del professor Josep M. Llobet sobre els Colom de Tarroja, que el seu autor descarta fossin parents del descobridor (en un proper número del Butlletí publicarem un treball del Dr. Llobet sobre la qüestió); una del nostre soci Ernest Vallhonrat sobre els tarragonins Bernat Boïl i Miquel Ballester i una altra de mossèn Jaume Aymar sobre Fra Ramon Pané i la recentment creada fundació que porta el nom del primer missioner d'Índies. La seu és a l'antic monestir jeroni de Sant Jeroni de la Murtra, a Badalona, on es crearà properament el museu Catalunya-Amèrica.

L'heràldica colombina^(*)

per Enric Mitjana de las Doblas †

L'heràldica antiga de Catalunya solia posar al blasó un signe parlant que representés el més exactament possible el cognom de l'interessat. És per aquesta raó que els Colom, Coloma i Santa Coloma portaven la mateixa ensenya, o sigui un colom de perfil.

Els antics tractadistes, molt subtils en aquestes matèries, distingien els Colom, cognom masculí, dels Coloma i Santa Coloma, que ho eren femenins, posant en el primer un colom i en els altres dos una coloma. La representació gràfica d'aquesta diferència consistia en posar el colom armat de gules o vermell —considerant com a armes el bec, les potes i l'ull—, mentre que la coloma s'armava d'atzur o blau. És per això que quan el colom està armat de gules s'entén que es tracta de la família Colom, i si ho està d'atzur, es tracta de les famílies Coloma i Santa Coloma.

Quan la família s'estenia i donava lloc a noves branques, en general es conservava el mateix blasó, però se'l *brisava*, o sigui que se li posava una diferència tot i conservant-ne la figura. A Catalunya, el més corrent era canviar el color del camp o de la figura, segons les circumstàncies. També s'utilitzava la brisura com a figura honorable, posant la vorada *camponada*, o sigui dibuixant l'orla del color de la figura. Una altra peça honorable fou el *cap* i també la *banda*, que venien a representar el comanament i el títol de cavaller, els quals generalment no es transmetien.

Cal tenir present que l'heràldica compta amb set colors que guarden un rigorós ordre de preferència: l'or, el metall o plata, el gules o vermell, l'atzur o blau, el sinople o verd.

L'antiga família Colom començà per portar l'escut de gules (vermell) i el colom de perfil, de metall (plata), armat de gules. Sembla que aquestes armes eren les primogènites i foren utilitzades pels Colom de Lleida, que són les que apareixen en la fundació del benefici de la Concepció a la seu de Lleida pel bisbe Ferrer Colom (1334-1340), a la capella del qual posà l'escut clàssic dels Colom: en camp de gules, colom perfilat de metall i armat de gules. Aquest escut és el que també usà Berenguer Colom, cavaller de l'Ordre de Sant Joan, el 1360.

La majoria dels heraldistes diuen que la branca dels Colom de Barcelona portà el camp d'atzur (en lloc de gules), si bé alguns diuen que alguns membres d'aquesta família usaven el camp de gules abans dit. De la branca barcelonina de l'escut atzur les armes derivades —d'igual folra, però amb la vorada camponada d'atzur i plata— que usà Lluís Colom i Estaper, cavaller de l'Ordre de Sant Joan el 1521.

Coneixem altres armes de la família Colom de Barcelona que foren adoptades pel cap d'aquesta casa el 1435, Guillem-Joan Colom i Bertran, essent el camp d'or i el colom de sable o negre. Aquestes armes les posà a la capella de la Mare de Déu de l'Esperança del monestir de Sant Pere de les Puelles de Barcelona.

Els blasons antics, com totes les coses, sofriren variacions en èpoques progressives d'engrandiment de les famílies, a voltes perquè, per successió, es reunien amb altres famílies i els blasons es quartejaven. I a voltes perquè s'enriquien i es posaven les anomenades peces honorables que eren, en primer lloc, el cap o faixa de la part alta de l'escut i, en segon lloc, una banda i finalment la barra, que és com una faixa perpendicular. Aquests embelliments eren anomenats peces d'honor, però són independents del veritable blasó.

La família Coloma pot servir d'exemple d'això que diem, car portà, en el seu primitiu escut, en camp de gules una coloma de plata armada d'atzur. La branca d'aquesta família que anà a Borja, a l'Aragó, canvià solament el color del camp que posà en atzur. Després, a l'època en què el secretari Joan de Coloma, baró d'Elda, fou armat cavaller per Joan II, es posà la banda d'or i, per tal com la coloma no havia de quedar tapada, es duplicà la figura, quedant una en el quarter superior i l'altra en l'inferior. Més tard, potser quan el nét Joan de Coloma i Cardona fou nomenat primer comte d'Elda (1516), es modificà de nou l'escut, posant-li, segons diuen, el camp d'or a les colomes blanques i la banda atzur, o sigui alternant els colors, ultra altres alteracions menys importants.

A la majoria de famílies el blasó o escut no ha estat doncs una cosa fixa, ans progressava amb elles i s'enriquia amb peces honorables a l'estil dels antics símbols egipcis, on probablement es troba l'origen de l'heràldica en el temps de les primers creuades.

Noti's que el rei d'armes Torres, contemporani dels reis Catòlics, en tractar dels *Colom amb ema (m) final* —que és com ho referien els antics nobiliaris coetanis catalans (Llupià, Bernat, etc.) conservats a Barcelona—, descriu el colom de plata armat de gules, segons consta al foli 317 del seu nobiliari.

Tot el que hem dit abans de la casa Coloma és igualment aplicable a la casa Colom, i és per aquesta raó que Salazar de Castro en el seu nobiliari posa, en l'escudet de la barba o punta (de l'escut descrit per Oviedo), el camp d'atzur, mentre que acompanya la banda de dos coloms de plata que, diu, són les antigues armes del Colombo. No cal oblidar, en efecte, que els Colombo d'Itàlia portaven tres coloms en el seu escut i els de Gènova cap, ja que no eren nobles.

Els Colom de Barcelona usaren, doncs, el *blasó atzur*, amb el colom de plata armat de gules. Joan Colom i Bertran com *hereu de la mare* podia ostentar el dels Bertran, camp d'atzur amb banda d'or, o la seva brisura en color, camp d'or

i banda atzur, amb el cap de les indicades armes de Colom, i si convenia ocultar aquest primer quarter, només calia suprimir el colom deixant el cap en atzur o gules, com ho indica Haro en l'escut dels Veraguas.

La veritable transformació de les armes de Colom, crec que degué ser la següent:

- 1- Les antigues tenien, en el segle XIV, el camp de gules o vermell amb el colom de plata armat de gules, tal com figura en el sepulcre del monestir de Vilabertran, a l'Empordà, i que usà Bernat Colom, cavaller de l'Ordre de Sant Joan el 1360.
- 2- Com a brisura, de branca segona, apareix l'escut d'atzur amb el mateix colom de plata armat de gules que correspon als Colom de Barcelona. Aquestes armes són les que refereix Torres, rei d'armes del temps dels reis Catòlics, al foli 317 del seu nobiliari, així com els nobiliaris catalans de la mateixa època de Bernat Mestre de Llupià, conservats a Barcelona. A més a més són les que portava Lluís Colom i Estaper, cavaller de l'ordre de Sant Joan el 1521 i que consten en l'expedient de proves de l'Ordre que es conservà en el convent dels seus comendadors a la ciutat de Barcelona.
- 3- És de presumir que, semblantment al que succeí amb el secretari Joan de Coloma, quan Colom fou nomenat cavaller militar pels volts de 1460 (Maliona) reformà el seu escut d'armes posant-li el propi camp d'atzur i la banda d'or (que degué ser de plata) amb el colom armat de gules en cadascun dels dos quaters que es formaven. Salazar de Castro diu que *el camp és d'atzur, la banda de gules sense modificar el color dels coloms, que són les antigues armes dels Colombo*. Cal observar que aquesta banda de gules sobre camp d'atzur és irregular, perquè, des de molt antic, la llei de l'heràldica disposa que en els escuts no pot haver-hi color sobre color ni metall sobre metall, de manera que suposant la banda de gules (que és atzur) el camp ha d'ésser de metall, raó per la qual es posa d'or, com de superior jerarquia. De manera que fóra el que hem dit abans: camp d'atzur amb banda d'or, etc.
- 4- En produir-se la descoberta de les Índies, el gran almirall rebé un privilegi datat a Barcelona el 20 de maig de 1493 (Oviedo) en el qual els reis Catòlics l'autoritzen a portar les seves armes quarterades: primer, un castell d'or en camp verd; segon, un lleó de porpra en camp de plata rampant de verd; tercer, unes illes daurades en ones de mar (atzur) i, quart, *las otras armas vuestras que solíades tener*. És a dir: primer, les armes de Castella brisades, en lloc del camp de gules el camp de

sinople o verd; segon, les de Lleó brisades, en lloc del lleó de gules; tercer, les que solia tenir de la seva família i, per tal de no descobrir el nom, que se silenciava, es posà el camp d'or i la banda d'atzur invertint els colors i suprimint els coloms, que eren l'arma parlant dels Colom.

- 5- Però hi ha més, el blasó tingué una altra transformació, potser en espera del ducat de Veragua, que portava annexades la grandesa d'Espanya, en què apareix quarterat: primer, el camp de gules amb el castell d'or (armes de Castella); segon, camp de plata amb el lleó de gules (armes de Lleó); tercer, les cinc o més illes i, a la dreta, una part del continent indià (Veragua) daurats sobre camp d'atzur espargit de plata (les ones del mar); quart, en camp d'atzur (el mar) cinc àncores d'or en situació de repòs; cinquè, a la punta o barba, camp d'or amb la banda d'atzur i el cap de gules (Haro ho posa d'atzur).

Els blasons cal que siguin, com els geroglífics egipcis, fidels en l'expressió, per tal de no induir en error, tenint l'avantatge sobre l'escriptura —pel que fa a la seva interpretació— que poden ser compresos o llegits en tots els idiomes perquè vénen a ser signes parlants.

En definitiva, penso que, a excepció de l'escudet de la barba, en què manquen els dos coloms blancs o plata, el restant correspon al privilegi reial pel que fa al descobriment, al càrrec d'almirall i a l'escut familiar, en part mutilat, del Descobridor.

- (*) Traducció i refosa d'Eduard Tell dels dos originals coneguts d'Enric Mitjana de las Doblas sobre Cristòfor Colom, essent el text principal un mecanoscrit de 210 pàgs. a doble espai, s.t. i s.d., que ens ha estat facilitat per Reinald Pere Benet de Caparà i Seguette. L'altre manuscrit, de 26 pàgs. dactilografiades a un sol espai, s.t. i datat de juny 1936, ens ha estat facilitat per Caius Parellada i Cardellach.

Enric Mitjana de las Doblas nasqué a Màlaga l'any 1877 i morí a Barcelona el 29/1/1953. Advocat heraldista i historiador de la noblesa i del patriciat de la Catalunya del s. XV, Enric Mitjana de las Doblas és autor d'un fonamental treball encara inèdit sobre la catalanitat del descobridor, que ell considera membre de la família barcelonina dels Colom. A més, és també autor d'un opuscle —*La casa de Copons* (Thomas editores, Barcelona, s.d., 74 pàgs. in 8º. Col. "Casas Solariegas")— i d'un parell d'articles publicats al Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya: *La casa dels Colom a Barcelona* (Octubre 1913) i *Montserrat en el segle XV* (Gener 1932).

Articles

L'estrangeria de Cristòfor Colom

per Josep M. Castellnou

El problema de l'estrangeria de Cristòfor Colom, tan grat als genovistes, creiem que s'ha estudiat de manera esbiaixada i que s'ha plantejat partint des de posicions parcials. Això ha fet que la nacionalitat del Descobridor no hagi estat aclarida ni, sobretot, tractada de forma rigorosa, ja que ha mancat la racionalitat o el sentit comú, també vàlids en els estudis històrics. Nosaltres, per començar, i basant-nos en aquesta realitat, encetem el tema fent-nos algunes preguntes: Com és que un home que passa més de vint anys vivint en terres i mars castellans (?) no hi és considerat ni *vecino* ni *morador*? Si l'any 1488 Colom té un fill amb una dona de Còrdova, tampoc no té *residencia* en les terres castellanes? Si el Descobridor navega, des del 1492 fins al 1504, fent quatre viatges a les Índies, sempre amb vaixells de la corona castellana, encara no és *súbdito de estos reinos*? Les paraules que hem posat en negreta són les que va esgrimir el fiscal en els plets que Dídac Colom, el fill del descobridor, va entaular contra la Corona (del 1508 al 1527). El fiscal feia servir aquells arguments per tal de negar a Dídac Colom, llavors el segon almirall de les Índies, els drets i privilegis que els reis havien concedit a Cristòfor Colom amb les Capitulacions de Santa Fe, ja que, deia el fiscal, les lleis de Castella no permetien donar a estrangers allò que hi havia estipulat en aquell document.

Podríem continuar fent preguntes, però, per tal de caminar amb passa segura, ens sembla que el que cal fer és esbrinar on va néixer l'adjectiu. Cronològicament, els primers documents que hom coneix en els quals es digui que Colom és *extranjero* són uns pagaments fets pel tresorer Francisco González de Sevilla. Per una millor comprensió, i pel que després direm, presentem els assentaments continguts en el llibre que redactava el tresorer. Tenim les partides corresponents als anys 1487 i 1488, però els altres llibres no s'han trobat, amb tot i que sembla que n'hi havia d'haver d'altres. La *Bibliografía Colombina*⁽¹⁾ ho confirma quan diu: *Siguen otras varias partidas a favor del mismo* (vol dir de Colom) *hasta el año de 1492*. Incloem, així mateix, la donació feta personalment per la reina el 18 d'octubre de 1487, donació que creiem, per moltes raons, que desgranarem més endavant, molt suggestiva i digna d'un profund estudi.

Com hem indicat, seguidament transcrivim els assentaments que trobem en el llibre del tresorer González i en el del *limosnero* Pedro de Toledo, que és el que correspon a la donació règia. Els presentem en forma de llista per una millor comprensió:

Data	Quantitat morabatins	Cognom/Nacionalitat
5/05 1487	3.000	Colomo, extranjero
3/07 1487	3.000	Colomo, no consta
27/08 1487	4.000	Colomo, no consta
15/10 1487	4.000	Colomo, no consta
18/10 1487	10.950	No consta, portugués
16/06 1488	3.000	Colom, no consta

Les dades que hem anotat provenen de Martín Fernández de Navarrete⁽²⁾, d'Antonio Rumeu de Armas⁽³⁾ i de la *Bibliografía Colombina*⁽⁴⁾. Si ens servim de les tres fonts és perquè entre elles hi ha certes diferències. Per exemple: la partida del dia 3 de juliol no consta a la *Bibliografía Colombina* i tampoc no la cita Lluís Ulloa a cap dels seus primers treballs, però sí que ho fa Rumeu de Armas en el llibre citat, molt útil i del qual aprofitem les fotocòpies que intercalem al nostre text. També hi ha una anomalia –aquesta a la *Bibliografía*– al pagament del dia 16 de juny de 1488, on, en lloc del cognom *Colomo* dels altres pagaments, en aquest figura el de *Colom*. Això és per error d'impremta, de còpia o perquè l'original ho indica així? Cal verificar-ho, ja que el fet és de summa importància. Aquestes anomalies o diferències no cal dir l'interès que tenen, perquè els historiadors, segons els materials que facin servir, diran una cosa o en diran una altra, falsejant, per tant, la veritat històrica.

Només en citarem un exemple com, per errors aliens, el treball d'un bon científic pot resultar negatiu per a la veritat. Quan el doctor Lluís Ulloa, el primer i millor defensor de la catalanitat de Colom, parla dels pagaments del tresorer González, es fia de Martín Fernández de Navarrete, i cau en l'error. Ulloa, a la pàgina 10 del seu llibre en francès *Christophe Colomb Catalan* (París, 1927), a la pàgina 29 de la traducció catalana d'aquesta obra *Cristòfor Colom fou català* (París, 1928), i a la pàgina 10 del *Pre-descubrimiento hispano-catalán de América* (París, 1928), sempre diu la mateixa cosa: «En totes les partides s'aplica a Colom el qualificatiu d'*extranjero*». És a dir que Ulloa, refiant-se de les transcripcions de Navarrete, va creure que **tots els pagaments deien que Colom era *extranjero***. Però és clar que si Ulloa s'hagués adonat que el tresorer González només en el **primer pagament** qualificava Colom d'estranger, s'hauria preguntat, com nosaltres: per què? Com també s'hauria preguntat: és que, després del primer pagament, el bisbe o el comptador Quintanilla van indicar a González la nacionalitat veritable de Colom, tot indicant-li, per alguna raó, que no n'indiqués cap? I diem això perquè era obligat de fer constar l'origen de tota persona que rebia un privilegi, una remuneració o que era nacionalitzada. I encara cal tenir present que González copiava allò que deien les *cédulas* escrites pel qui ordenava el pagament, i si les lliurava el bisbe, o el comptador, o la mateixa reina, eren aquestes persones les que qualificaven l'origen de Colom

o no n'indicaven cap, malgrat que fos obligatori. Per què no es complia, quan es tractava de Colom, amb la llei? Fos el descobridor genovès, català, portuguès o de qualsevol altra nacionalitat, no hi havia cap dificultat a dir-ho, com es feia amb molts d'altres personatges amb càrrecs importants, fossin genovesos, florentins, portuguesos o **catalans i aragonesos**. Cal pensar, doncs, que si Colom no era identificat era per una raó molt greu, fos d'on fos, i nosaltres volem creure que pel fet d'**ésser català**, i d'aquí naix el gran secret d'estat que ha perdurat fins avui.

Abans hem indicat l'error del doctor Ulloa, però cal que diguem que, amb posterioritat, va descobrir el fet i esmenà els seus treballs, cosa que significa la pèrdua de temps que hom ha de fer per anar verificant tot allò que certs historiadors, de bona o de no tan bona fe, han fet dir als documents.

Després d'aquesta petita digressió, intentem ara d'anar a la percaça de l'inventor o inventors de l'adjectiu d'*extranjero* que hom va atorgar a Colom. A tal fi, transcriurem el contingut de les anotacions que el tesorero González va enregistrar als seus llibres, més o menys d'acord amb les cèdules que anava rebent dels qui afavorien pecuniàriament el futur Almirall. Allò que ens interessa esbrinar són les persones, les quantitats i qualsevol detall que pugui menar-nos a alguna conclusió.

El primer assentament de González, diu:

En dicho día [5/5/1487] di a Cristóbal Colomo, extranjero, tres mil maravedís, que está aquí haciendo algunas cosas complideras al servicio de Sus Altezas; por cédula de Alonso de Quintanilla, con mandamiento del obispo.

Com hi podem veure, en aquest assentament, a més del cognom **Colomo**, s'hi afegeix l'adjectiu d'*extranjero* en lloc d'indicar un origen determinat com era obligatori en tota mena de documents. Al mateix temps, tenim les dues persones que atorguen la quantitat; són el bisbe d'Àvila, fra Hernando de Talavera, i el comptador major de Castella, Alonso de Quintanilla, a més a més del tesorero González. Remarquem que el doctor Ulloa, en la seva *Historia Universal*⁽⁵⁾, diu que entre el nom i el cognom hi ha la partícula *de*, cosa que té la seva importància en comparar Cristòfor Colom amb Cristoforo Colombo, ja que no sabem com podem casar els documents de tants Colombos genovesos amb aquest *de* que escriu el tesorero.

El segon assentament corresponent a Colom anotat al llibre del tesorero González té una característica que el diferencia dels altres; i és que el pagament del dia 3 de juliol, en lloc de veure's reflectit amb una anotació com tots els altres, ve anotat després d'haver-se fet amb un tercer pagament, el del dia 27 d'agost. Per això, quan diem segon pagament resulta que trobem l'anotació del tercer perquè, en involucrar tots dos pagaments, el tesorero n'ha alterat l'ordre, i d'a-

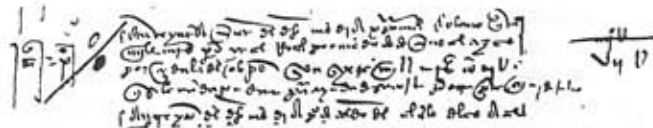
questa anomalia neix el fet que alguns historiadors o cronistes sols indiquin que el tesorero González només va fer quatre pagaments, quan en realitat els que trobem als seus llibres són cinc. L'anotació és com segueix:

En 27 de dicho mes [agost del 1487] di a Cristóbal Colomo cuatro mil maravedís para ir al Real por mandado de Sus Altezas; por cédula del obispo.

I a continuació d'aquest assentament, hi trobem:

Son siete mil maravedís, con tres mil que se le mandaron para ayuda de su costa, por otra partida de 3 de julio [de 1487].

Per justificació del que hem exposat sobre aquests dos pagaments, donem la fotocòpia d'una part del quadern del tesorero González, que manllevem del llibre ja citat d'Antonio Rumeu de Armas⁽⁶⁾.

Els personatges que intervenen en les dues operacions transrites són: *Sus Altezas*, el bisbe fra Hernando de Talavera i Colom, amb la particularitat que a la segona inscripció, la del dia 3 de juliol, no hi ha cap nom, ni com a atorgadors ni com a receptor, però cal creure que la cèdula que va originar la inscripció devia dur-hi el nom del qui la va subscriure, de qui la ordenava i el del receptor, més o menys com hem vist en els casos anteriors.

El quart pagament, el del dia 15 d'octubre de 1487, és molt semblant a tots els altres, i la inscripció del tesorero González, diu:

El dicho día di a Cristóbal Colomo cuatro mil maravedís, que Sus Altezas le mandaron dar para ayuda de su costa, por cédula del obispo.

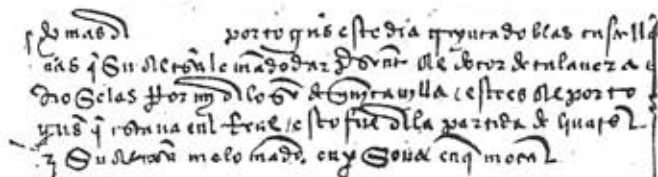
Els actors d'aquest nou pagament són: *Sus Altezas* i el bisbe fra Hernando de Talavera, i, lògicament, el nom del beneficiari Colomo. Ja a l'any 1488, trobem una nova anotació que per a nosaltres té una enorme importància, i això per dues raons: la primera, perquè el nom del descobridor hi és grafiat **Colom**, almenys tal com ho indica la *Bibliografía Colombina*⁽⁷⁾, i, la segona, perquè en aquest pagament **sols hi intervenen Sus Altezas**, i cap altra persona. I aquest pagament és molt suggestiu, com veurem més endavant, per la data. Diu:

Di a Cristóbal Colom tres mil maravedís por cédula de Sus Altezas.

Després d'haver transcrit cadascun dels cinc pagaments fets a Colom, volem, alterant a propòsit l'ordre cronològic de la llista que hem anotat més amunt, donar la fotocòpia de la donació feta per Isabel a Colom, el 18 d'octubre de 1487, perquè creiem que aquest pagament de la reina té un gran interès, tant per la persona que el fa **de manera personal**, com per la particularitat d'assignar la nacionalitat *portuguesa* al futur almirall en lloc de la indeterminada d'*extranjero* del primer pagament, cosa que ens fa intuir moltes incògnites referides a l'estrangeria de Colom. L'assentament que anota al seu llibre l'almoiner Pedro de Toledo, que era la persona encarregada per la reina de dur els comptes dels diners provinents de *las penas de cámara*, és molt alligador i amb uns actors força coneguts i repetits. El text és el següent:

Di mas a (el nom en blanc) portugués, este dia treynta doblas castellanas, que Su Alteza le mando dar presente el doctor de Talavera; dioselas por mi Alonso de Quintanilla; este es el portugués que estaua en el Real; esto fue a la partida de Linares.

Per millor comprensió del lector, hi inserim tot seguit la fotocòpia d'aquest document, que es troba registrat, amb la signatura 26/1/29 dels fons manuscrits del *Instituto de Valencia de Don Juan*, a Madrid⁽⁸⁾, i que nosaltres manllevem, repetim, de l'obra d'Antoni Rumeu de Armas⁽⁹⁾.

Di mas a... portugués este dia treynta doblas castellanas... Su Alteza le mando dar presente el doctor de Talavera; dioselas por mi Alonso de Quintanilla; este es el portugués que estaua en el Real; esto fue a la partida de Linares.

Podem veure, llegint amb atenció l'assentament transcrit i la fotocòpia, que la reina, **personalment**, ordena que es lliurin a Colom *treyn-ta doblas castellanas* (equivalents a 10.950 morabatins). L'operació, d'acord amb l'organització de la cort reial, se celebra amb l'assistència d'un testimoni, Rodrigo Maldonado de Talavera, i és Alonso de Quintanilla qui rep del *limosnero* Pedro de Toledo l'esmentada quantitat per fer-la a mans de Colom.

Ara, després d'haver transcrit els sis pagaments fets a Colom, volem posar de relleu un dels extrems més interessants per a nosaltres: la nòmina de les persones que hem vist que intervenien en totes les operacions. En primer lloc tenim *Sus Altezas*, recordant, però, que en la donació de les *treyn-ta doblas* sols diu *Su Alteza*, cosa que vol dir que fou només la reina qui va ordenar la donació; tenim seguidament el bisbe fra Hernando de Talavera, antic prior de Prado i bisbe de Palència, i, en el temps de les operacions econòmiques amb Colom, bisbe d'Àvila; un altre personatge de la nòmina és Rodrigo Maldonado de Talavera, membre del *Consejo Real* i alhora de la junta examinadora del projecte

colombí; per arrodonir, tenim el comptador major dels reis, i encarregat des del primer moment del sosteniment econòmic de Colom per encàrrec dels reis en rebre'l per primera vegada a la cort. Per descomptat, en darrer lloc tenim el *limosnero* Pedro de Toledo i el tresorer Francisco González de Sevilla, que eren els encarregats de registrar als seus llibres les operacions de tots els pagaments que feien els reis. Qui sap si a tots aquests personatges caldria afegir-hi el nom de Pero (Pedro) González de Mendoza, arquebisbe de Toledo i *Cardenal de España*, el qual anomenaven el «tercer rei d'Espanya», perquè tots els que hem anomenat i el cardenal formaven part del *Consejo Real de Castilla* que, juntament amb els reis, portava les regnes de la governació de Castella i Lleó, alhora que hi involucraven força negocis que eren privatis de la corona catalano-aragonesa.

Veiem, doncs, que eren **només cinc persones**, podríem dir la cúpula del regne de Castella, les que alternaven amb Colom, i amb el qual **discutien el projecte descobridor**, i que no hi ha dubte que sabien moltes coses que s'ignoraven fora d'aquell reduït grup d'experts. Per tant, les cinc persones de la més elevada autoritat, els components de la direcció de l'«estat» (permeteu-nos aquest mot) castellà foren les que van **encunyar l'adjectiu d'extranjero**. Potser podríem acceptar que aquest adjectiu fos obra de la ignorància del tresorer i del *limosnero* que, tenint l'obligació d'assignar, com era preceptiu, la nacionalitat del qui rebia alguna quantitat, suplien la seva obligació amb una indefinició. Si es tinguessin les cèdules que van originar els enregistraments que hem inventariat, potser sabríem amb certesa si el fet fou obra del comptador Quintanilla que ho va escriure a la cèdula del primer pagament; i encara podríem dubtar si en fer-ho així obeïa a algú altre de la cort. El fet, però, és que l'adjectiu d'*extranjero* va sortir dels entorns reials. I el que diem referit a l'assentament del tresorer González serveix també per al *limosnero*; la cèdula que va rebre podia dir allò de *portugués* o bé podia no indicar cap nacionalitat i ell va omplir el buit amb la seva indefinició; tot plegat, però, ben lamentable i que ha fet perdurar fins al dia d'avui la llegenda de l'*extranjero*.

Després de tot el que hem anat exposant, podem afirmar que tant la **nacionalitat de Colom** com la batalla tècnica sostinguda amb la cort i la junta examinadora és un **secret d'estat**, sense que aquesta afirmació pugui ésser contestada amb cap mena d'argument. Quan hom diu que tothom ignorava qui era Colom, i d'on venia, i quina era la seva família, és voler fugir d'estudi, perquè els reis, el cardenal d'Espanya, el comptador Quintanilla, el bisbe d'Àvila i tots els altres alts components de la cort castellana, **havien de saber i sabien qui era l'home que durant més d'un any va anar amb la cort**, i en formava part. Quan els reis reben Cristòfor Colom per primera vegada a la cort, sembla que fou el 1485, una de les primeres provisions a favor del futur almirall

fou la d'encarregar al comptador major de Castella, Alonso de Quintanilla, que tingués cura del manteniment econòmic del descobridor, i hem pogut veure com el comptador va complir l'encàrrec, ja que el tresorer González ho reflecteix amb els apunts que hem transcrit, i que de tenir tots els llibres encara ens ho deixaria més clar. I podem creure que els reis, quan encarregaren Quintanilla d'aquell afer, devien indicar-li de qui es tractava i per què eren aquells pagaments periòdics. I confirma això el fet que en el primer pagament hi ha unes frases que ningú, si no ens falla la memòria, no ha tingut en compte. Les frases són les següents: *...Que está qui faciendo algunas cosas complideras al servicio de sus altezas*. Què era el que Colom feia *complidero a sus altezas*? En un primer moment, cal creure que el que Colom cercava era d'acostar-se als reis per tal de proposar-los el seu projecte, i això no creiem que fos considerat, des del primer instant, com una cosa que s'hagués de pagar. Llavors, què era el que feia Colom? La resposta resta amagada, com tot, darrera d'un secret d'estat. Però, aquest secret, a què obeïa? Si els reis sabien qui era Colom, i d'on era, per què no gosaven dir-ho? I si ignoraven qui era, i d'on era, per què li feien fer coses *complideras* per a ells i li pagaven els serveis? Això no té sentit, ja que cal suposar una certa desconfiança envers la persona que proposava un negoci que a tothom devia semblar-li una fantasia; i si tot ho situem als primers contactes entre els reis i Colom, es poden ignorar uns coneixements previs de qui proposava una aventura als reis? Pensar altrament no és versemblant, i a Ferran II no se l'enganyava tan fàcilment.

Llavors, si Colom era genovès, portuguès, català, o d'on fos, què impedia als reis dir-ho públicament? Res no impedia reconèixer la nacionalitat del futur almirall, o potser encara era més favorable als reis de reconèixer l'estrangeria del sol·licitant, ja que així els era més fàcil de negar-li els privilegis que demanava, perquè *les lleis castellanés ho impedién*. Però no es va fer així, i es va preferir jugar a l'equívoc tot cometent una falta molt greu en no indicar en els documents la nacionalitat de qui rebia una quantitat *quan era obligatori* de fer-ho. No cal meravellar-se, doncs, que un historiador seriós, i genovista, pugui subtítular un capítol del seu llibre així: *La anómala extranjería*⁽¹⁰⁾, perquè havent estudiat més d'un centenar de nacionalitzacions, *sols la de Dídac Colom*, el germà del descobridor, *no menciona el seu origen*, amb tot i que aquesta nacionalització de Dídac és feta l'any 1504, o sigui que jugar a l'equívoc no va ésser una cosa del principi. El 1504 encara els reis Isabel i Ferran II mantenien el mateix secret que van fabricar al moment de l'encontre amb Colom el 1485.

Es pot argüir que certs historiadors i cronistes van assenyalar una nacionalitat determinada a Colom, però hem de recalcar que tots ho van escriure *després de la descoberta*; i els reis, en un document tan important com són les Capitula-

cions de Santa Fe, del 1492, ometen tota indicació d'origen o de personalitat, tornant a mancar a l'obligatorietat de fer constar la nacionalitat del subjecte referit en el document. És només després de la descoberta que algú insinua una pàtria a l'almirall, com va ésser Pietro Màrtir d'Anghiera amb allò del *vir lígur Cristofuros Colonus*, que en definitiva no diu res, ja que en dir *ligur*, sense citar un lloc concret, era tant com dir d'un català que era de la Costa Brava, o sigui d'una franja de terra de cent quilòmetres de llarg per una vintena d'ample, semblant al territori de la Ligúria.

D'altra banda, Ferran, el fill segon del descobridor, Las Casas, Oviedo i molts d'altres, no van fer altra cosa que seguir aquella mena de consigna del reis, i per això ningú no va escriure res de concret sobre l'origen, la família o la personalitat de Colom, cosa que ens permet de creure que tothom anava a remolc del secret reial o, potser, sabent la veritat, **ningú no la va poder dir**. Sols cal que recordem aquelles paraules que va escriure el pare Las Casas al final de la seva transcripció del «Diari» del primer viatge colombí, en les quals volem veure tota la ràbia de no poder dir la veritat. I també Oviedo diu coses que semblen indicar el mateix, és a dir, no poder assignar una pàtria determinada al descobridor, que ell, Oviedo, pel contacte amb els fills de Colom, segur que va saber i **no li van deixar dir**.

Algú també potser pot insinuar que no tot era tan estricte quan es redactava un document, però nosaltres hem de dir que la rigorositat dels documents era la regla general, i per a demostrar-ho sols ens cal acudir al llibre d'Antonio de la Torre *La casa de Isabel la Católica*⁽¹¹⁾, on podem veure que d'entre més de 450 persones adscrites, d'una o altra forma, a la casa de la reina, trobem un sol personatge que no és castellà, i demostrant l'escrupolositat referida als estrangers, al foli 48 del registre llegim: *Perote, valenciano. Asento por cantor en 18/1/1491*.

En el registre no hi ha cap altre estranger, amb tot i que nosaltres volem remarcar una altra anomalia, també en aquest cas, i és la inscripció dels dos fills del descobridor, Ferran i Dídac, el 18 i 19 de febrer de 1498, com a patges de la reina. Si bé és veritat que Ferran era castellà, el seu germà, Dídac, no era portuguès? O si s'havia de considerar de la pàtria del seu progenitor, si aquest hagués estat genovès, no s'havia de fer constar? Doncs no se'n diu res, i fos portuguès o fos genovès o fos català el seu pare, què era en Dídac? I aquí també es va jugar a l'equívoc; un valencià, ben inscrit, en canvi d'un d'indeterminada procedència no se'n diu res. Els genovistes ens haurien de dir si el fill de Colom era portuguès, ja que va néixer a Portugal, o si era de la pàtria del seu pare, però castellà no ho era pas. L'actuació dels reis envers Colom és un misteri, i com que no tenim testimonis aliens a la cort, almenys d'aquells temps, i com sigui que Colom hi va anar amb ella durant més d'un any, ningú, fora d'aquell redós, no podia tenir cap coneixe-

ment de l'home que negociava amb els reis per a fer una descoberta, que havia vingut de Portugal i que, quan li preguntaven qui era i quina era la seva llengua, segons el testimoniatge del metge de Palos, García Hernández⁽¹²⁾, Colom no va donar cap resposta. El pare Marchena i el frare Juan Pérez (per a nosaltres Joan Parès), que tanta conversa van tenir amb el futur almirall, ja fos en una o en dues visites a la Ràbida, tampoc no van aclarir mai res referit a la nacionalitat de Colom; i si, com nosaltres creiem, el frare Joan Parès era també català, sembla natural que tots silenciessin el seu passat trobant-se en terra que els era estranya. Tot plegat sembla que vulgui indicar que, per una raó que no podem esbrinar, els Reis Catòlics, i amb ells tots els servidors i funcionaris depenents de la cort, van silenciar l'origen i la família de Colom, fent d'aquest silenci un **secret d'estat** que va perdurar mentre ells dos van ser vius, i si després es va mig obrir, ho va ser per un fiscal dels plets que, malgrat declarar que Colom era estranger, no va dir, o **potser no va gosar** aclarir, d'on era ni quina era la seva família.

Amb tot el que hem anat exposant, creiem que estem facultats per dir que l'estrangeria de Colom no ha estat demostrada, i que per nosaltres el descobridor era català, antic corsari que lluità contra Joan II, contra el mateix Ferran II i que després es posà al servei dels reis. Això sembla que no tingui sentit, però si ens traslladem al segle XV veiem com el canvi de bàndol no té res d'estrany. Llavors, un capitost cristià s'aliava amb un reietó moresc per lluitar contra un cabdill cristià, o a la inversa. Els canvis de senyor eren corrents, i en tenim una mostra en monsenyor Carrillo, aquell bisbe castellà que tan aviat anava a favor d'Isabel I com li declarava la guerra.

Nosaltres, al secret d'estat en els afers colombins, n'hi volem afegir un altre que creiem que és ben definitori. Hem vist més amunt que la reina, **ella sola**, va fer donació a Colom de 10.950 morabatins el dia 18 d'octubre de 1487, **tres dies després d'haver-n'hi donat 4.000**. Hi intervingué, com gairebé sempre, el comptador Quintanilla, però allò que crida més l'atenció és un aclariment que el *limosnero* anota al seu llibre: *Este es el portugués que estaua en el real*. O sigui que llavors el descobridor ja deixà la cort, perquè els reis, que havien sortit de Màlaga passant per Còrdova (on sojornaren uns dies) van anar a parar a Linares, camí d'Aragó. I per què Colom, a Linares, deixa de seguir la cort com havia fet durant tant de temps? Aquí és on nosaltres volem veure la catalanitat del descobridor. Mentre aquest forma part del seguici reial i pot ésser controlat i mediatitzat en les seves relacions –i se li van fent aquells lliuraments de diners que hem indicat– tot sembla rutllar a gust dels reis, però quan aquests han d'anar a Aragó **Colom no pot seguir la cort**. Per què el descobridor no pot acompanyar els reis a Aragó (és en veritat a Catalunya on van els reis)? Doncs perquè si

Colom va amb els reis a Catalunya, a la seva pàtria, els contactes del futur almirall ja no podran ésser ni controlats ni prohibits. Colom tenia molts amics i valedors a Catalunya, com els Santàngel, Coloma, Cabrero i tots aquells que el març, abril i maig del 1493, quan s'imprimeix la cèlebre lletra de Colom que anuncia la descoberta, van sostenir la guerra d'interessos a Barcelona, com ja hem dit en un altre lloc⁽¹³⁾.

Els reis, per tant, no volien que Colom viatgés amb la cort a Barcelona i per això, després d'haver sortit de Màlaga i de passar des del 21 de setembre fins al 17 d'octubre a Còrdova, s'encaaminen a Linares i allí la reina **compra la compllicitat de Colom i li prohibeix d'anar amb la cort** cap a Aragó. La reina, amb aquest fet, ens demostra que **Colom era català** i que, pel fet de ser-ho, no interessava que tingués contactes amb els seus protectors de Barcelona. Si Colom hagués estat genovès, què impedia que acompanyés la cort a la Ciutat Comtal? No hi anava, segurament, l'italià Pietro Màrtir d'Anghiera? Anecdòticament, ens sembla que val la pena de recalcar que la cort s'està a Còrdova **26 dies**, i ens preguntem: en una ciutat petita com Còrdova, amb una estada bastant llarga, no podia ésser que la reina tingués coneixement de les relacions de Colom amb Beatriz Enríquez? Estem segurs que alguna xafarderia li devia arribar.

Creiem que ens hem estès massa en el nostre esbós sobre l'estrangeria de Colom, però no ens podem estar de mencionar l'epítet «jueu», cosa que no hem fet en tot l'estudi. La volem posar de relleu perquè un tal Serge Raffy, francès, publica una lletra de fra Hernando de Talavera (sense però citar la font), que diu coses molt sobtants. El senyor Raffy, en el seu article *Christophe Colom*⁽¹⁴⁾, tradueix, com nosaltres fem també, una lletra on fra Hernando de Talavera diu: «...aquesta folla aventura inspirada a aquest *estranger* pel mateix Satan». I encara segueix: «Si hagués estat la voluntat de la Santa Trinitat de veure anar els seus fills cap a les mars exteriors, el nostre Déu hauria esperat l'arribada d'un *estranger anònim del qual ningú no en coneix els orígens?*». Després fa una mena de judici sobre el que podria fer el «jueu» Colom amb les terres conquerides, i acaba amb aquests mots: «Si la Vostra Altesa consent de posar Colom en mans de la Inquisició, jo puc afirmar-vos que la fusta damunt la qual anirà Colom no serà pas la d'un vaixell». Sobten, com hem dit, les paraules del frare Hernando, i més si la majoria dels historiadors han pregonat que era un bon amic de Colom. Ara bé, no serà el que hem dit abundantment, que el **secret d'estat** s'imposava damunt de tothom, i que aquesta carta, si és certa, va ésser una mena de protesta al marge de la voluntat reial? Tot pot ser, però també tot confirma que cap dels secrets colombins no pot escapar a la manipulació que els reis van fer amb un home i la seva gesta, manipulació que ha durat fins avui, quan es pot revisar la història i donar a cadascú el que és seu.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

- 1.- *Bibliografía colombina*. Real Academia de la Historia. Madrid, 1892.
- 2.- Navarrete, Martín Fernández de: *Colección de los viajes y descubrimientos que hicieron por mar los españoles*. Imprenta Real. Madrid, 1825.
- 3.- Rumeu de Armas, Antonio: *El "portugués" Cristóbal Colón en Castilla*. Madrid, 1982.
- 4.- *Bibliografía colombina*, o.c.
- 5.- Ulloa Cisneros, Luis: *Historia Universal*. Instituto Gallac. Barcelona, 1932, t. 41., América.
- 6.- Rumeu de Armas, Antonio: o.c., pàg. 20.
- 7.- *Bibliografía colombina*: o.c., pàg. 4.
- 8., 9. i 10.- Rumeu de Armas, Antonio: o.c., p. 27, 30 i 45.
- 11.- Torre, Antonio de la: *La casa de Isabel la Católica*. Madrid, 1954, pàg. 38.
- 12.- Coll, fra José: *Colón y la Rábida*. Madrid, 1892, diversos passatges.
- 13.- Castellnou, Josep M.: *Cronología referida a Colom*, a *Recerques i Comentaris*, núm. 1. Barcelona, 1990.
- 14.- Raffy, Serge: *Christophe Colomb*, publicat a *Le Nouvel Observateur*. París, 1991, pàg. 4 i ss.

La complicitat dels reis Catòlics en l'ocultació de l'origen de Colom

per Onofre Vaquer i Bennasar

La primera certesa que podem establir referent al Descobridor és que fou estranger en els regnes de Castella i Lleó. En el primer pagament que rebé de la tresoreria dels reis efectuat a Sevilla el 5 de maig de 1487, el tresorer hi anota: «*En dicho día dí a Cristóbal Colomo, extranjero, tres mil maravedís*». El mateix Colom en diverses cartes es diu a si mateix estranger.

Per altra banda, és ben clar que el seu germà Dídac era estranger, ja que es naturalitzà en els «reinos de Castilla e de León» el 8 de febrer de 1504 per tal de poder fruit de «cualquier dignidades e beneficios eclesiásticos que vos fueren dados» tal com indiquen els reis sense especificar la seva nacionalitat anterior, cosa estranyíssima en un document d'aquesta natura.

El que no fos castellà no exclou, però, que pogués ser espanyol. Podia haver nascut a la Corona d'Aragó, ja que, malgrat que Ferran regnès en ambdós regnes, la unió era personal i no pas institucional i els naturals de la Corona d'Aragó eren estrangers a Castella i viceversa. Aquesta sola nota refuta per si sola les poc consistents teories del Colom gal·lec i del Colom estremeny.

És ben clar que algú ha tingut un interès especial a ocultar l'origen del Descobridor, i aquest algú fou Colom amb la complicitat dels Reis. Ja hem vist que en els pagaments de Francisco González, aquest darrer es limità a indicar que Colom era estranger, essent habitual especificar no solament la nacionalitat, sinó fins i tot el poble d'origen, cosa que no es fa amb Colom.

A la reial provisió que dóna carta de naturalesa a Dídac, germà del Descobridor, «*en los reinos de Castilla e de León*», document que pel seu caràcter hauria d'haver expressat la nacionalitat de l'interessat, no la hi fa constar. En els contractes sempre es posava la nacionalitat del contractat, cosa que no es fa amb Colom a les capitulacions de Santa Fe.

Els cronistes catalans silencien l'estada de Colom a Barcelona, l'abril de 1493, assegurada per

Oviedo i Anguera com a testimonis oculars. El diari del Consell barceloní, que recull fins els esdeveniments més insignificants de cada dia, no hi diu res al respecte. Tampoc consta la seva defunció en el diari vallisoletà.

Coneixem moltíssims documents referents a Colom i en cap d'ells no es fa la més mínima al·lusió al seu origen. Han desaparegut algunes cartes del Descobridor, entre les quals l'original de la que trameté a Santàngel l'any 1493. Han arribat fins a nosaltres molts poc escrits de l'Almirall datats abans de 1500. Sabem que escrigué una relació del primer viatge, però la que ha arribat a nosaltres és una compilació del pare Las Casas, de la qual es desconeix l'original. També han desaparegut unes pàgines del llibre de les Profecies (folis 28 i del 63 al 76) que han estat arrencats de l'original.

Els silencis abans citats només poden ésser deguts a una voluntat manifesta d'ocultar l'origen de Colom. Sembla que algú ha tingut interès en fer desaparèixer els escrits de Colom anteriors a 1500, bé pel seu contingut o potser perquè s'hi revelaven certes influències idiomàtiques que n'evidencien l'origen, cosa que s'observa en els pocs escrits que ens queden del Descobridor anteriors a aquesta data.

On Colom havia de mencionar el seu bressol era en el seu testament. En un codicil datat a Valladolid el 19 de maig de 1506 davant el notari Pedro de Hinojedo, diu: «*Cuando yo partí de España en el año quinientos e dos, yo fize una ordenança e mayrazgo de mis bienes... la qual escritura dexé en el monasterio de las Cuevas...* (v. *Textos y documentos completos*, edició de Cosuelo Varela, Alianza Universitària, Madrid, 1982, p. 333).

Aquest testament el desconecem, es desconegué durant el plet que el seu fill Dídac mantingué amb la Corona i també el desconegué el nét del Descobridor en el plet de successió. Però ens consta que el 1558 el posseïa D. Jorge de Portugal, que casà el seu fill Diego amb Guiomar, filla de Francisca Colón, pretendent a l'herència —a la mort de Luis— i que el feu desaparèixer. En canvi coneixem un fals testament de 1498, la falsetat del qual provarem en tractar de la tesi genovesa.

Alguns historiadors han pretès fer-nos creure que el Descobridor ocultà el seu bressol als reis afirmant ésser genovès per tal d'ocultar un passat d'enemic de Ferran el catòlic, però resulta que en cap moment no es féu passar per tal.

Sembla que l'origen de Colom era secret i fins i tot l'emperador Carles prohibí a Ferran Colom de seguir les seves investigacions per tal d'esbrinar el bressol del seu pare.

Com a hipòtesi de treball creiem que tant de secretisme, en una Castella on s'estenien els estats de *limpieza de sangre*, sols podia ser degut al fet que a la família del Descobridor hi havia judaïtzants que havien estat condemnats per la Inquisició.

Onofre Vaquer Bennasar (Felanitx, 1948) és doctor en Història i investiga aspectes socio-econòmics de la societat mallorquina dels segles XV-XVI. És autor, entre d'altres, de: *El comerç marítim de Mallorca a la segona meitat del segle XV* (Randa/29, 1991) i *Navegació i comerç a Mallorca* (FRB, 1990).

Opinió

La llengua de Colom

per Nito Verdera

Des de la seva arribada a Castella, l'any 1485, Cristòfor Colom escrigué sempre en castellà. Aquest és un fet àmpliament comprovat que no admet discussió. Per què, doncs, essent genovès, com ho pretenen encara els genovistes espanyols i italians, Colom no escrigué mai en italià o en genovès, excepte un text curt amb tantes faltes que Salvador Madariaga comenta, en la seva *Vida del muy magnífico señor don Cristóbal Colón* (1940), que aquest devia trobar-se en un moment d'alienació mental?

«Molt senzill», respon Ramón Menéndez Pidal en el seu pamflet *La lengua de Cristóbal Colón* (1942): «*Colón, lanero de Génova y Savona, hasta los veinticinco años habló como lengua materna el dialecto genovés, que no era, ni es hoy, lengua de escritura. Aprendió acaso a escribir el latín comercial o genovisco y descuidó mucho el italiano, hasta el punto de no saber escribirlo, al menos corrientemente, y de no poseer bien su vocabulario*».

Doncs bé, si fins a vint-i-cinc anys Colombo residí a Itàlia, ¿en quina llengua estudià i adquirí els seus amplis coneixements astronòmics, bíblics, científics, nàutics, culturals en definitiva? No pogué fer-ho en genovès, que no és llengua escrita, ni en italià, perquè no sabia escriure!

Descartats, per imperatiu lògic, el genovès i l'italià, quins possibles idiomes ens queden?: el castellà?, el portuguès? Respecte del primer, fra Bartolomé de las Casas, que se serví dels papers personals de Colom i mantingué estretes relacions amb els dos fills del descobridor, Dídac i Ferran, escriu en la seva monumental *Historia de las Indias*: «*Ser (Colom) natural de otra lengua, porque no penetra del todo la significación de los vocablos de la lengua castellana ni del modo de hablar de ella*». També diu, referint-se al Diari del primer viatge, «*todas estas son palabras del Almirante con su humilde y falto de la propiedad de vocablos estilo, como en Castilla no había nacido*» i també «*todas estas son sus palabras formales, aunque algunas de ellas no perfecto romance castellano, como no fuese su lengua materna del Almirante*».

Pel que fa al portuguès, el mateix Menéndez Pidal diu que no el tenia com a llengua pròpia o materna, «*sin que se sepa que haya escrito una línea en portugués*». «*¿Cómo explicar esto?*» es demanava Don Ramón, i ens demanem també nosaltres. Com explicar-se també que Colom escrigués als seus amics italians en castellà?

Però el més greu per als genovistes o per als portuguesistes, és que Colom, quan escriu (sempre en castellà) introdueix nombroses paraules, girs i frases fetes catalanes que moltes vegades

el fan incompreensible a aquell que no conegui prou bé el català. Com s'explica això? Molt senzill: perquè Colom, el descobridor del Nou Món, no és pas Colombo, el llaner de Gènova! Es tracta, en efecte, de dues persones distintes, i de distinta edat (Colombo era uns quinze anys més jove que Colom).

De tot el que hem dit de la llengua de Colom, es pot deduir, en definitiva, la catalanitat lingüística del Descobridor, àmpliament demostrada per Josep M. Castellnou en el seu assaig pioner *Cristòfor Colom, català (com parlava Cristòfor Colom?)* (La Llar del Llibre, Barcelona, 1989) escrit en resposta al parcial *La lengua de Cristóbal Colón* de Ramón Menéndez i Pidal, en la línia del que ja havia apuntat Pere Català i Roca l'any 1978 en el seu llibre *Entorn de Cristòfor Colom* i, més recentment Caius Parellada que dedica un capítol del seu excel·lent llibre *Colom venç Colombo: La vera naturalesa catalana del descobridor del Nou Món* (Barcelona, 1987) al llenguatge del descobridor (pàgs. 181-192).

Cal, però, aprofundir en l'estudi de la llengua de Colom tal com ens ha arribat a nosaltres a través dels seus escrits o de còpies posteriors on, a cada pas, transpua la catalanitat del descobridor. No és pas per atzar que Colom veu sovint la necessitat d'explicar algunes de les paraules catalanes per ell emprades, conscient que el lector castellanoparlant a qui es dirigeix no les entendrà.

En definitiva, si Colom no tenia com a llengua materna ni l'italià (o genovès), ni el castellà, ni el portuguès, hem d'anar a raure al català, llengua parlada (i escrita, cal recordar-ho?) en l'amplísim territori de la Corona d'Aragó: el Principat de Catalunya (inclosos el Rosselló i la Cerdanya), els regnes de València i de Mallorca, així com una extensa franja de l'Aragó i a la ciutat d'Alguer, a l'illa de Sardenya. Colom era, doncs, natural d'un d'aquests territoris, els únics, per cert, en els quals hom troba nombroses famílies amb el patronímic Colom. És, doncs, lògic i natural que la solució a l'enigma del Descobridor, es trobi en algun dels arxius dels països de l'antiga Confederació catalano-aragonesa.

Era, doncs, Colom català? No necessàriament si entenem per català els naturals del Principat de Catalunya, però sí si apostem per un navegant de parla catalana nascut en algun dels territoris de llengua i cultura catalanes. Per part nostra, després de vint-i-cinc anys d'investigacions i d'haver recorregut milers de quilòmetres a la recerca de dades que ho confirmin, creiem sincerament que Cristòfor Colom, el descobridor del Nou Món, va néixer a Eivissa de llinatge català.

Nito Verdera, oficial de marina i periodista, és membre de la Comissió Balear del V Centenari i autor del llibre *Colón ibizenca*.

Notes

«Angla», un catalanisme de Colom incorporat al castellà

per Caius Parellada

Entre les nombroses paraules catalanes emprades per Colom –citades per Julio Guillén en la seva obra *La parla marinera en el diario del primer viaje de Colón* n'hi ha una de netament catalana que caldria estudiar més a fons: «angla», per bé que en aquesta forma i amb el significat que comunament se li dona no ho sigui. «Angla» és la transcripció fonètica d'*angle* («ángulo» en castellà), utilitzada per Colom i incorporada al castellà amb el sentit erroni de «cap» («cabo» en castellà). En la forma incorrecta d'*angla* no l'hem trobada en cap diccionari català. En canvi, en el diccionari català-castellà/castellà-català de Moll, el cèlebre lingüista mallorquí li reconeix el sentit que li atorguen erròniament els diccionaris castellans i la tradueix per *cap* («Punta de terra que entra mar endins», segons el Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra).

Doncs bé, em sembla molt que en llengua castellana és un mot manllevat i espuri i, a més a més, que l'accepció que li atribueixen és del tot errònia. Per començar, *angle*, encara que sigui en la forma «angla», és un mot català. En castellà dissona completament i és obvi que, si hi figura incorporat, per força ha d'ésser per l'impuls inductiu del mot català *angle*.

D'altra banda, també és obvi que si el dit mot forma part dels repertoris castellans és conseqüència d'haver-lo emprat Colom en els seus escrits, especialment en el Diari del seu primer viatge. Però no havent-lo entès, per tal com a les lletres castellanques era una novetat enterament desconeguda, li donaren un sentit aberrant, el qual tanmateix és el que ha perdurat. I és així com ens trobem amb un mot català transplantat al castellà i amb un sentit aliè al que tenia i li pertanyia. I alhora, i de contracop, es produeix la seva desaparició dels repertoris catalans, que lògicament no el reconeixen com a propi amb el sentit i en la forma que hom li ha atorgat.

Analitzem-ho. El 19 d'octubre de 1492 escriu Colom:

Allá, al medio de la isla, de esta parte al Nordeste hace una grande angla, y ha muchos arboledos y muy espesos y muy grandes. Yo quise ir a surgir en ella para salir a tierra y ver tanta hermosura, mas era el fondo bajo y no podía surgir salvo largo de tierra, y el viento era muy bueno para venir a este cabo, adonde yo surgí ahora, al cal puse nombre Cabo Hermoso, porque así lo es. Y así no surgió en aquella angla, y aún porque vi este cabo de allá tan verde y tan hermoso, así como todas las otras cosas y tierras de estas islas que yo no sé adónde me vaya primero, ni me sé can-

sar los ojos de ver tan hermosas verduras y tan diversas de las nuestras.

En aquest fragment veiem que hi ha alhora un cap i una angla i això vol dir que es tracta sens dubte de dues coses diferents i que, doncs, si un cap és un sortint de terra que s'endinsa en el mar, una «angla» deu ésser exactament el contrari, ço és, un gran entrant del mar en la terra. Són dos termes que es contraposen.

Per tal, si és així, si el terme va ésser emprat per Colom en el sentit d'una gran concavitat del mar, resulta evident que va fer servir la paraula catalana *angle*, la qual paraula, malentesa en castellà, fou tanmateix acollida i incorporada al seu lèxic i potser fins i tot a la seva literatura com a efecte de la notorietat dels escrits de Colom. Perquè ja és conegut el manlleu que la llengua castellana ha fet tostemps del vocabulari marítim català, acrescut encara amb la literatura colombina.

I així, malgrat haver caigut dels diccionaris catalans el mot «angla» en el sentit aberrant de cap, el seu ús per Colom implica un nou i evident catalanisme, puix que ell el que va fer va ésser emprar-lo en funció creadora, amb la qual cosa la paraula catalana *angle* s'incorporà als diccionaris castellans amb la nova i corrupta accepció de «cap» que li donaren.

Efemèrides

Joanot Martorell, «valerós e estrenu cavaller», contra Joan II?

El passat 9 de maig, el catalanòfil nord-americà Charles J. Merrill seduí els assistents, en el curs d'una conferència que tingué lloc a Òmnium Cultural sobre *Tirant lo Blanc*, amb una hipòtesi ben suggerent.

Segons aquest estudiós de la literatura catalana medieval, Joanot Martorell havia tingut molta relació amb els portuguesos que van lluitar al costat del Conestable de Portugal en la guerra de la Generalitat contra Joan II, pare de Ferran el Catòlic. Això explicaria que l'autor de *Tirant lo Blanc* dedicés la seva novel·la al «sereníssimo príncep Don Ferrando de Portugal», cosí germà del Conestable de Portugal i «rei dels Catalans» enfront de Joan II.

El professor Merrill també avançà la hipòtesi que Joanot Martorell hagués lluitat al costat de la Generalitat i de Pere de Portugal (IV dels catalans) contra Joan II durant la guerra civil de 1462-72, basant-se precisament en l'estreta relació entre aquell i els portuguesos i en el fet que no se sap què va fer i on es trobava l'escriptor valencià durant aquells anys, malgrat que hi ha autors que suposen que Martorell va morir abans de l'esclat de la guerra civil.

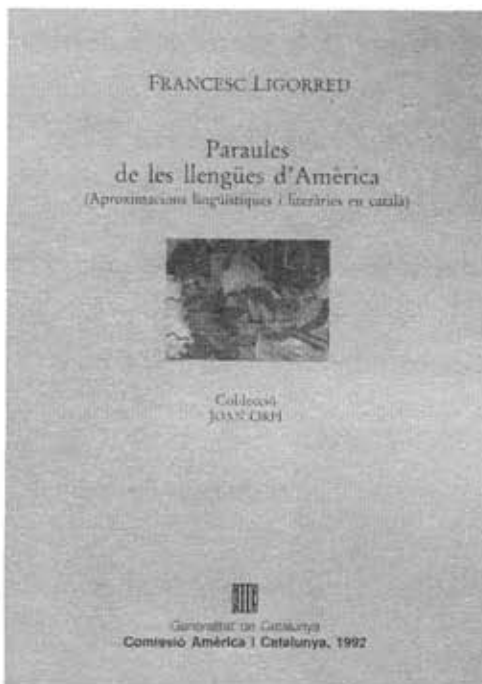
Bibliografia

Francesc Ligorred: *Paraules de les llengües d'Amèrica*

(Aproximacions lingüístiques
i literàries en català)

«Comissió Amèrica i Catalunya, 1992»
de la Generalitat de Catalunya,
Barcelona, 1991, 24x17, 138 pp.
(Col·lecció Joan Orpí, s/n).

Pròleg d'Antoni M. Badia i Margarit

Paraules de les llengües d'Amèrica conté un centenar de noms comuns amerindis incorporats al català parlat i literari, però no és un diccionari. El seu autor, un jove antropòleg de Manlleu (l'Osona) format a la Universitat Autònoma de Barcelona i a l'Escola Nacional d'Antropologia i Història de Mèxic, autor de diversos treballs sobre literatura maia, ha aconseguit, a través d'aquesta obra compromesa i ben escrita, transformar un tema aparentment acadèmic i avorrit en un llibre amè i viu, ple d'idees enlluernadores sobre les relacions, sempre intermitents, entre Catalunya i Amèrica, i la resistència indígena a l'assimilació cultural i lingüística dels conqueridors i dels evangelitzadors.

Llibre sorpresa («el llibre dona molt més que el títol permet de creure», anuncia Antoni M. Badia i Margarit en el pròleg), semblant a aquelles nines russes que sempre n'amaguen una

altra, aquest assaig n'amaga d'altres de virtualment possibles a partir de les reflexions que l'autor no ens lliura del tot, però que no pot estarse d'apuntar-nos: «Donades les limitacions lògiques de qualsevol treball he cregut convenient descartar, en aquesta ocasió (el s. és n.), l'estudi de problemàtiques tan atractives com la toponímia americana, els noms propis i els gentilicis» (p. 48).

L'estudi preliminar a les *Paraules d'Amèrica* és una mena de calidoscopi on apareixen i desapareixen ordenadament Cristòfor Colom i els qui defensen la catalanitat del descobridor (Lluís Ulloa, Josep M. Castellnou, Miquel Coll i Alentorn, Fèlix Cucurull, etc.), fra Ramon Pané, Jacint Verdaguer, amb la seva *Atlàntida* (1877) i l'esborrany del seu *Colom*, Josep Carner, que s'inspirà en la lírica nàhuatl i que escriví en castellà una obra teatral en homenatge a Mèxic (*Misterio de Quanaxhuata*, 1943), Avel·lí Artís-Gener, autor de la divertida novel·la *Paraules d'Opton el Vell* (1968), Lluís Ferran de Pol (*Abans de l'alba*, Aigmà 1981), Agustí Bartra, autor del monumental poema en català *Quetzalcóatl* (1960). L'autor fa una aguda observació relativa als catalans exiliats a Amèrica el 39, els quals «s'antropologitzen i es converteixen en investigadors, en admiradors, en defensors enèrgics del món indígena amb el desig de contribuir a diferenciar encara més el món americà de l'espanyol peninsular: vincular-se a Amèrica representa per a molts desvincular-se d'Espanya» (p. 38).

Assagista compromès i valent, Francesc Ligorred, adverteix, però, que no tots els catalans d'Amèrica s'antropolitzaren, que també hi hagué virreis catalans que reprimiren revoltes indígenes i fins i tot negrers catalans. Més a prop nostre, un Gaziell, per exemple, atribueix, arran d'un viatge que féu a Colòmbia el 1937, el fracàs de Bolívar al fet que buscà el suport dels indígenes i escriu que «la massa índia, el fons permanent del país, està absent, girada d'esquena al progrés i que l'única manera de civilitzar això (sic) fóra ...modificar-lo de soca-rel: deixant de banda l'indígena, arraconant-lo a la selva, i important gent d'altra sang, d'un altre ritme vital, europeu o altre ...a colonitzar novament aquestes terres tan poc colonitzades» (p. 44). Sense comentaris!

Des de la dedicatòria *A tots els que parlen i estimen les llengües d'Amèrica* fins a la invitació a fer que Europa intenti un apropament, honest i sense cap mena d'intervencionisme, als pobles d'Amèrica i a tots els pobles de l'envellida península Ibèrica (castellans, gallecs, andalusos, bascos o catalans), sempre massa allunyats del món americà... (a) celebrar –sí, dic celebrar!– amb molta alegria els nous aires de llibertat i de creació que comencen a ventejar en les fèrtils terres d'Amèrica, un hàbit de llibertat i de respecte i amor per les llengües i cultures indígenes d'Amèrica travessa aquestes *Paraules de les llengües d'Amèrica* tan poètiques com útils i amenes.

Eduard Tell

Publicacions

I.- Col·lecció Episodis de la Història (12x17 cm.)

Llibres sobre tema colombí

- MIQUEL, FRANCESC A. (Eufemià Fort i Cogul): *Bernat Boïl, personatge polimorf*, núm. 138, 1970, 53 pp.
- CATALÀ I ROCA, PERE: *Quatre germans Colom, el 1462*, núm. 228, 1978, 63 pp.
- CATALÀ I ROCA, PERE: *Entorn de Cristòfor Colom*, núm. 229, 1978, 61 pp.
- CATALÀ I ROCA, PERE: *Els primers missioners d'Amèrica foren catalans?*, núm. 272-273, 1988, 70 pp.
- CATALÀ I ROCA, PERE: *Un corsari anomenat Colom*, núm. 287, 1991, 105 pp.

Llibres sobre tema americanista

- CARNER-RIBALTA, JOSEP: *Contribució a la biografia de Gaspar de Portolà*, núm. 87, 1967, 62 pp.
- SALES, NÚRIA: *Els caputxins catalans del Caroní i els generals de Bolívar*, núm. 94, 1967, 64 pp.
- VILA, MARC-AURELI: *Josep Sardà, un general català en la independència d'Amèrica*, núm. 245, 1980, 125 pp.
- SOLER I VIDAL, JOSEP: *Catalans als inicis de San Francisco de Califòrnia*, núm. 269, 1988, 85 pp.

II.- En altres col·leccions

- TRAVESSET, J; ROSSELLÓ, A.: *No són 300 milions*, 1988, 165 pp.
- TRAVESSET, J; ROSSELLÓ, A.: *De São Paulo a l'illa de São Louiz passant per Brasília*, 1990, 133 pp.
- TRAVESSET, J; ROSSELLÓ, A.: *De l'Alt Maestrat sense retorn*, 1991, 185 pp.